

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 19:2 (2014), SS.1-17.

ASR-I SAÂDETİN İLK MÜEZZİNLERİ

Mehmet AKBAŞ*

Öz

Resûlullah, Müslümanları namaza davet için ezan okunmasına karar verince bu iş için ilk önce Bilâl-i Habeşî'yi görevlendirdi. Daha sonra Kubâ Mescidi'nde bir başka sahâbîyi ezan okumakla görevlendirdi. Medine'de Bilâl'in yanı sıra müezzinlik yapan diğer bir sahâbî de Abdullah İbn Ümmi Mektûm oldu. Mekke'nin fethinden sonra da Kabe'ye müezzin olarak Ebû Mahzûre el-Cumahî tayin edildi. Bu çalışmada asr-ı saâdetin müezzinlerinin kimler olduklarını ve müezzinliklerinin nasıl başlayıp ne kadar devam ettiğini incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Ezan, Hz. Peygamber, Mekke, Medine, Sahâbî

The First Callers for Prayer in the Period of the Prophet

Abstract

When the Prophet Mohammad decided on *a'zan* (a special recitation that Muslims use to indicate it is time for praying) to the call the Muslims for the prayer, he commissioned Bilâl for that post. After that, he commissioned another sahabe for the Quba Masjid. In Madina, beside Bilâl, another sahabe called Abdollah Ibn Ommu Maktoom was commissioned as well. After the conquest of Mecca, Abo Mahzoor was determined as the caller for prayer in Kaba. In this study we will try to shed some light on who are these callers for prayer and to examine how they started to do these jobs and for how long they continued to fulfill these posts during the time of the Prophet.

Keywords: Call for prayer, Prophet, Macca, Madina, sahabe (companion of Mohammad).

* Doç.,Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, makbas72@hotmail.com

Giriş

Resûlullah'ın yanında her bir sahâbî İslam'a hizmeti kendisine ödev kabul etmişti. İslam'ın ilk nesli olan bu insanlar, Resûlullah'tan gelen emirleri yerine getirmede kusur göstermiyorlardı. Resûlullah, sahâbe içinden komutanlar tayin ediyor ve onlar da İslam adına zaferler gerçekleştiriyorlardı. Sahabenin önde gelenleri içinden valiler tayin ediyor ve onlar da insanları hak ve adalet çizgisinde idare etmede büyük başarılar gösteriyorlardı. O günkü dünyanın İran, Suriye ve Mısır gibi çeşitli coğrafyalarına elçiler tayin ediyordu. Onlar da İslam davetini uzaklara götürmekte tereddüt göstermiyorlardı. Savaşlarda sancakları taşıması için sancaktarlar tayin ediyordu.

O, Medine'den her ayrıldığında yerine namaz kıldırarak birini imam tayin ederdi. Bu işe tayin edilen sahâbî Mescid-i Nebevi'de Müslümanlara namaz kıldırarak için Resûlullah'a vekalet ederdi. Mekke'nin fethinden sonra Arap Yarımadası'nın çeşitli bölgelerinde dikili bulunan putların kırılması için yine ashâbını görevlendirdi. Hz. Peygamber, İslam'a düşmanlıklarını açıkça gösterenler ile eşleri ve Müslümanlar aleyhinde ileri-geri konuşan bazı müşrik ve Yahudilerin öldürülmesi için ashâbından bazılarını özel operasyon için görevlendirdi. Bu şekilde çeşitli görev ve hizmetlere tayin ettiği sahâbîler muhâcirler arasından olduğu gibi ensardan da olabiliyordu. Bunlar sahâbenin gençlerinden olduğu gibi yetişkinlerinden de olabiliyordu.

Hicretin birinci yılı sonlarında Müslümanları namaza davet etmek için bir metod geliştirme ihtiyacı hasıl olunca, Resûlullah ashâbıyla istişare etti. Bu hususta Hıristiyanlar gibi çan çalmak, Mecûsiler gibi ateş yakmak, Yahudiler gibi boru öttürmek ya da yüksek bir yere bayrak asmak gibi değişik teklifler sunuldu.¹ Ancak bunlardan hiçbiri kabul görmedi. Abdullah b. Zeyd'in bu işe çözüm olabilecek hususu rüyasında görmesi,² Allah'ın Müslümanlara bir lütfu oldu. Rüyasında ona ezan öğretilmişti. Sözleri ve tesiri göz önüne getirildiğinde, namaza çağrı hususunda ezandan daha etkili ve güzel bir çözüm akla gelmemektedir. Çünkü ezanın sözleri tevhid, risalet ve kurtuluşa çağrını içeriyordu.

Resûlullah, ezanı namaza çağırarak bir nidâ olarak kabul edince bu sefer bir sahâbîyi bu işe tayin etme durumu ortaya çıktı. Bu iş için ilk tayin dilen kimse Bilâl-i Habeşî'dir. Resûlullah zamanında bu işi yapan dört sahâbî müezzinlikle meşhur olmuştur ve onlar insanlar arasında "Müezzinü

¹ Buhari, *Ezan* 1, 2; İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-Nebevîyye*, Beyrut: Müessesetü'l-Mearif, thz, s. 258.

² İbn Hişâm, *es-Sîre*, s. 258.

Resûlullah" diye anılır oldular. Bu tarihten itibaren müezzinlik müessesesi ortaya çıkmış ve günümüze kadar devam edegelmiştir.³

Kur'ân-ı Kerim'de Fussilet suresinin, "Allah'a çağırandan daha güzel sözlü kim vardır?..."⁴ şeklindeki ayetinin müezzinlere işaret ettiğini belirten müfessirler bulunmaktadır.⁵ Ayrıca Cuma suresi 9. ayeti toplu bir namaz olan Cuma namazının çağırısından bahseder.⁶ Bundan dolayıdır ki ezan gibi önemli bir vazifeyi yerine getiren müezzinler Resûlullah tarafından övülmüştür. Resûlullah, kıyamette müezzinlerin insanların en uzun boyluları olacağını⁷ ve okuyacakları ezandan dolayı ecir alacaklarını haber vermiştir.⁸ O, müezzinlerin abdestli olarak ezan okumalarını istemiş⁹ ve insanlar arasında hayırlı olanların müezzinlik yapmasını söylemiştir.¹⁰ Resûlullah onlar için, "Allah'ım müezzinleri mağfiret et!" şeklinde dua etmiştir.¹¹

Resûlullah, müezzinlerini seçerken seslerinin gür ve güzel olmasına dikkat etmiştir. Bilâl dışındaki müezzinlerinin seslerinin de güzel olduğuna dair bilgiler mevcuttur.¹² Şimdi "Resûlullah'ın müezzini" ismiyle tanınmış olan sahâbilerin kimliklerini, ezana ve müezzinliğe dair yaptıklarını vermeye çalışacağız.

İslam'ın İlk Müezzini Bilâl b. Rebâh (Bilâl-i Habeşî)

Bilâl-i Habeşî, Mekkeli müşriklerin önde gelenlerinden Ümeyye b. Halef'in kölesiyken Müslüman olmuş ve bu yüzden işkenceye maruz kalmıştı.¹³ Bu durumdayken Hz. Ebû Bekir tarafından satın alınıp azâd edilmiştir.¹⁴ Annesi Cumahoğullarından bir adamın cariyesi idi.¹⁵ Bedir

³ Bk. Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Müezzin", *DİA*, XXXI, s. 491.

⁴ Fussilet 41/33.

⁵ Taberi, Muhammed b. Cerir, *Câmiü'l-beyân fî tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, thz. XX, 430; İbn Kesir, Ebu'l-Fida, İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ânî'l-Azim*, thk. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr., Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000, XII, 240.

⁶ Ayet şu şekildedir: "Ey iman edenler! Cuma günü namaza çağırıldığı (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın."

⁷ Müslim, *Salat*, 14; İbn Mâce, *Ezan*, 5.

⁸ Ebû Davud, *Salat*, 39.

⁹ Tirmizi, *Salat*, 33.

¹⁰ Ebu Davud, *Salat*, 60.

¹¹ Tirmizi, *Salat*, 39.

¹² Fatih Koca, "Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2(2011), s. 293.

¹³ İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut: 1968, III, 213.

¹⁴ İbn Hişam, *es-Sire*, s. 506; Muhammed b. Habib b. Ümeyye b. Amr el-Haşîmi, *Munammak fî ahbari Kureys*, thk. Hurşid Ahmed Faruk, Alemü'l-Kütüb, Beyrut 1985, s. 183; Ebû Nuaym,

ehlinden olup¹⁶ Hz. Peygamber'in cennetle müjdelediği Bilâl,¹⁷ İslâm'da ilk ezanı okuyan kimsedir. Bu sebeple "Hz. Peygamber'in Müezzini" lakabıyla meşhur olmuştur. Onun yanında bütün savaflara katılmıştır.¹⁸ Hz. Peygamber'den kırk dört hadis rivayet etmiştir.¹⁹ Bilâl cennetle müjdelenen sahâbilerdendir.²⁰ Ona "Müezzin Bilâl" dendiği de rivayet edilmiştir.²¹

Bilâl, Resûlullah'ın ilk müezzinidir. Medine'de insanları ezanla namaza çağırma kararı alınınca Resûlullah, Bilâl'e ezan ve kamet için ayrı şekillerde talimat vermiş, ezan sözlerini ikişer, kameti ise birer defa söylemesini istemişti. Bunun yanında ezan okurken parmaklarını kulağına koymasını²² da emretmişti.²³ Bilâl, Neccaroğullarından bir kadına ait evin damına çıkıp ezan okurdu. Seher vaktinde sabah ezanına başlamadan önce her zaman, "Allah'ım, sana hamdeder, Kureyş'in senin dinine karşı yaptıklarından dolayı senden yardım isterim." şeklinde dua ederdi.²⁴ Bilâl, ezanı bitirdiğinde Resûlullah'ın kapısında durur, "Ya Resûlallah! Namaza!" derdi.²⁵

Mekke'nin fethinden sonra Ka'be'de ilk ezanı okumak Bilâl'e nasip olmuştur. Bu, fetih ezanıydı.²⁶ Müşrikler, bir zamanlar Mekke'de Müslüman olup işkenceye maruz kalan ve öldürölmek istenen bir kölenin Kabe'nin tepesinde ezan okuduğuna şahit olduklarında içleri kinle dolmuş ve son derece rahatsız olmuşlardı.²⁷

Ahmed b. Abdullah el-İsbehanî, *Ma'rîfetu's-sahâbe*, nşr. Muhammed Razî b. Hac Osman, Riyad 1998, II, 50-1. Ayrıca bk. Mustafa Fayda, "Bilâl-i Habeşî", *DİA*, VI, 152-3.

¹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, IX, 389.

¹⁶ İbn Habîb, *Munammak*, s. 183.

¹⁷ Bk. Buhârî, *Ashâbu'n-nebî*, 23; Müslim, *Fezâilu's-sahâbe*, 108; İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec, *Sıfâtü's-safve*, nşr. Mahmud Fahûrî, Beyrut: Daru'l-Maarif 1979, I, 434.

¹⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 215, VII, 385; İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan, *Tarihu medineti Dimaşk*, nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garamel-Amravî, Beyrut: Daru'l-Fikr 1995-1998, XXV, 489.

¹⁹ Fayda, "Bilâl-i Habeşî", *DİA*, VI, 153.

²⁰ Hüseyin b. Muhammed ed-Diyarbakri, *Tarihu'l-hamis fi ahvali enfesi'n-nefis*, Daru Sadır, Beyrut thz., II, 245.

²¹ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 216

²² Eli kulağına koyma hususıyla ilgili olarak yaptığımız bir görüşmede böyle yapmanın kişinin kendi sesini daha iyi alacağı ifade edilmiştir. Özel görüşme: Halil Recep Saylık, (müziyen-ses aranjörü), yer Diyarbakır, tarih 07.12.2013.

²³ İbnü'l-Esir, İzzüddin, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rîfeti's-sahâbe*, byy.,1970, II, 441.

²⁴ İbn Hişam, *es-Sire*, s. 156.

²⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 215.

²⁶ Buhârî, *Salat*, 30.

²⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, III, 216

Bilâl'in, Hz. Peygamber'in vefatından sonra ezan okumak istemediği bilinmektedir. Onun ezan okumadığını belirten rivayeti,²⁸ "okumak istemediği" şeklinde yorumlamak gerekmektedir. Çünkü Bilâl Hz. Ebû Bekir ve Ömer zamanında müezzinlik görevini sürdürmüştür.²⁹ Bunun dışında Hz. Ömer'in ona, "Kendinden sonra müezzin olarak kimi bırakacaksınız?" şeklindeki sorusu onun ilk iki halife zamanında müezzinlik yaptığını gösteren bir diğer husustur.³⁰ Bilâl, Hz. Ömer'in bu sorusuna "Sa'd'ı, çünkü o Resûlullah'a müezzinlik yapmıştı" sözleriyle karşılık vermiştir.³¹ Halife Hz. Ebû Bekir onun gür sesini, insanlara iletilmesi gereken ilanların duyurulması içinde de kullanmıştır. Örneğin Sûriye istikametine bir seferin başlayacağını insanlara duyurması için ona emir vermişti.³²

Bilâl, Resûlullah'ın vefatından sonra Medine dışına çıkıp cihad hareketine katılmak istemiştir. Bu sebeple Sûriye fetihleri esnasında Halife Hz. Ebû Bekir'e Allâh yolunda savaşma niyetini açıklayıp bölgeye gitmek için izin istemiş, ancak halifenin ısrarı üzerine Medine'de kalmıştır. Daha sonra Hz. Ömer'in hilafetinde de aynı arzusunu dile getirince halife kendisine izin vermiş ve Medine'den ayrılarak çok sayıda şehir ve bölgenin fethine iştirak etmiştir.³³ İbn Hacer onun sırf cihad etmek için Medine'den ayrıldığını aktarmıştır.³⁴ O, Allâh yolunda cihad etmeyi seviyordu. Bu yolda savaşmanın faziletine dair Resûlullah'tan hadisler dinlemiş biriydi.³⁵ Tabiînden Amr b. Mirdâs Dimaşk'a geldiği bir sırada Bilâl-i Habeşî'nin insanları cihada teşvik edici sözler söylediğine şahit olmuştu. Amr, bu konuda, "Şam'a geçmiştim. Orada dudakları geniş bir adam gürdüm. Önünde bir silah vardı" dedikten sonra Bilâl'in, "Ey insanlar! Bu silahtan edinin ve onu doğru yolda kullanın, onunla Allâh yolunda savaşın diyordu" şeklindeki sözlerini aktarmıştır. Ayrıca Amr, onu tanımadığından, yanında bulunanlara onun kim olduğunu sormuş ve neticede onun Bilâl olduğunu öğrenmişti.³⁶

²⁸ İbn Asâkir, *Tarih*, XXV, 489.

²⁹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 441,

³⁰ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 216.

³¹ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 217.

³² Dahlân, Ahmed b. Zeynî eş-Şafiî, *el-Fütûhâtü'l-İslâmîyye*, Kahire: Müessesetü'l-Halebî 1968, s. 31.

³³ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 217; Buhârî, *Fezâilü's-sahâbe*, 95.

³⁴ İbn Hacer, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye: 2004, s.138.

³⁵ Bk. Fayda, "Bilâl-i Habeşî," *DİA*, 152-3.

³⁶ İbn Asâkir, *Tarih*, XLVI, 336.

Hız. Ömer, Filistin'in fethinde Kudüs'ü teslim aldığı sırada Bilâl de ona eşlik etmişti.³⁷ Yine Hız. Ömer'in Suriyeli Müslümanlarla gerçekleştirdiği Câbiye'de buluşmasında Bilâl de vardı. Bu esnada Bilâl sahâbîlerin isteği üzerine ezan okumuş ve dinleyenleri ağlatmıştı. Onun Sûriye'de bir kez ezan okuduğu ve onun da Hız. Ömer'in Câbiye'ye ziyareti sırasında gerçekleştiği belirtilmektedir.³⁸ Cabiye'de ezan okuma ile alakalı rivayetten anlaşıldığına göre o, Resûlullah'ın vefatından sonra ezan okumak istememiştir. Çünkü ezan okumak ona Resûlullah'ı hatırlatan bir husus olmuştur. Bu yüzden, onun yokluğunu hatırlatıp kendisini üzecek bir işi yapmaktan çekinmiştir. Medine'de olduğu müddetçe müezzinlik yapmış fakat oradan ayrırlıp Şam'a yerleşmesinden sonra ezan okuduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır.

Sûriye'ye gelen Bilâl, Dımaşk'a bağlı bir köy olan Dârayyâ'ya yerleşmişti.³⁹ Bu köye yerleştiği zaman köy sakinleriyle kaynaşma açısından, onlarla akrabalık ilişkileri kurmayı tercih etmişti. O ve kardeşi, burada oturmakta olan Kinde kabilesi mensuplarına bu niyetlerini açtılar ve onlardan iki kızla evlenmek istediklerini söylediler. Bu teklifleri kabul edilince bu köyden evlenip onlarla akraba oldular.⁴⁰ Bilâl'in evlendiği bu hanımın Dârayyâ'lı Hind el-Havlâniyye olduğu rivayetleri mevcuttur.⁴¹

Bilâl ve daha başka sahâbîlerin yerleştikleri köy ve kasabalarda mescidler yaptırdıklarını görmekteyiz. Nitekim aralarında sahâbî Bilâl-i Habeşî'nin de bulunduğu beş sahâbînin yerleştiğini tespit ettiğimiz Dımaşk'ın Dârayyâ köyünde bir mescid inşa edilmişti.⁴² Onun da bu mescidin inşasında rolü olduğunu söyleyebiliriz. Fakat Hız. Bilâl'in hayatının sonuna kadar ikamet ettiği Darayya köyünde ezan okuyup okumadığını bilmiyoruz.

Bilâl Sûriye ahalisine bildiklerini aktaran ve onları dinî konularda aydınlatan bir sahâbîydi. Kendisine yöneltilen sorular vesileyle Hız. Peygamber'den öğrendiklerini başkalarına öğretmiştir. Sahâbeden Ebû Cendel, Dımaşk'ta Bilâl-i Habeşî'ye abdestle ilgili olarak ayakları mesh

³⁷ el-Ârif, Ârif, *el-Mufassal fi tarihi'l-Kudüs*, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye 2005, s. 172.

³⁸ Taberî, *Tarihu'r-rusül ve'l-mülûk*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye 1987, IV, 241; İbn Asâkir, *Tarih*, XIV, 404.

³⁹ Yakût b. Abdullah el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldan*, nşr. Ferid Abdulaziz el-Cündî, Beyrut thz. II, 491; Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz el-Endelûsî, *Mu'cemü mesta'cem min esmâ'l-bilâd ve'l-mevâzi'*, nşr. Cemal Talbe, Beyrut: 1998, I, 160. Dârayyâ günümüzde Sûriye'nin başkenti Dımaşk şehri içinde kalmıştır.

⁴⁰ İbn Asâkir, *Tarih*, XIV, 383; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 94.

⁴¹ Havlânî, Kadı Abdulcebbar, *Tarihu Dârayyâ ve men nezele biha mine's-sahâbeti ve't-tabîin*, nşr. Said el-Agânî, Dımaşk: Matbaatu't-Terakkî 1900, s. 52; Halife b. Hayyât, *Tabakât*, nşr. Süheyl Zekkar, Dımaşk: Vezaretü's-Sekafe 1996, I, 41.

⁴² Havlânî, *Dârayyâ*, s. 58.

konusunda sorular sormuş, Bilâl de Resûlullah'ın ayakları ve başı meshettiğini haber vermişti.⁴³

Bilâl-i Habeşî'nin, aralarında İslâm kardeşliği bulunan sahâbeden Ebû Rûveyha el-Has'amî'yi⁴⁴ hayatı boyunca unutmadığı ve kardeşliğini dile getirdiği bilinmektedir. Sûriye'de insanlar her biri bir askeri şehirler olan cündlere kaydedilirken Bilâl-i Habeşî, Halife Hz. Ömer'den kendisinin Ebû Rûveyha ile birlikte kaydedilmesini istemiş⁴⁵ ve bununla ilgili olarak, ebediyen ondan ayrılmayacağını, çünkü Resûlullah'ın kendilerini kardeş ilan ettiğini söylemişti.⁴⁶ Böylece Has'am kabilesine adını yazdırdı. Bilâl'in bu davranışı üzerine Sûriye'de ne kadar Habeşli varsa isimlerini Has'am kabilesine yazdırdılar.⁴⁷

İbn Asâkir'in bildirdiğine göre Bilâl Ürdün'de valilik yapmış fakat ne zaman ve ne kadar süreyle valilik yaptığını belirtmemiştir.⁴⁸ Bilâl-i Habeşî Hz. Ömer'in hilafeti esnasında hicrî 20 ya da 21 (641) yılında vefat etti⁴⁹ ve Dârâyâ'da defnedildi. Ancak kaynaklarda onun Dımaşk, Halep ve Amvâs'ta medfûn olduğunu belirten rivayetler de bulunmaktadır.⁵⁰ Bugün Suriye'nin başkenti Şam'da ona ait bir makamın bulunması Dımaşk'ta vefat ettiği şeklindeki rivayeti kuvvetlendirmektedir.⁵¹

Kubâ Mescidi'nin Müezzini Sa'd b. Âiz el-Kurezî

Sa'd b. Âiz el-Kurezî hakkında bilgi veren İbnü'l-Esir, bu sahâbîden "Sa'd b. Âiz el-Müezzîn" şeklinde bahseder.⁵² Sa'd, Ammar b. Yasir'in azadlı kölesiydi.⁵³ Hakkında fazla bir malumat bulunmayan Sa'd'ı, Resûlullah Kubâ

⁴³ İbn Asâkir, *Tarih*, LXVI, 121.

⁴⁴ İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 506.

⁴⁵ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 215; Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed es-Süheyli, *er-Ravdu'l-Ünfi*, thk. Amr Abdusselam Sülamî, Daru'l-İhya, Beyrut, 2000, IV, 180.

⁴⁶ İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 257.

⁴⁷ Necde Hammâş, *eş-Şâm fi sadri'l-İslâm*, Dımaşk: Daru Tallas, 1987, s. 265.

⁴⁸ İbn Asâkir, *Tarih*, XIV, 383.

⁴⁹ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 219; Hayyat, *Tarih*, nşr. Mustafa Necib Fevvez-Hikmet Fevvez, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiye 1995, s. 149, İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fi't-tarih*, I-XIII, nşr. C. J. Tonberg, Beyrut: 1979, II, 388.

⁵⁰ Havlânî, *Dârâyâ*, s. 53; İbnü'l-Cevzî, *Sifâtü's-safve*, I, 440; İbnü'l-İmad, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdurrahman b. Ahmed (1679), *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, nşr. Abdulkadir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût, I-X, Beyrut: Daru İbn Kesir 1986.

I, 171; İbn Hacer, *Tehzibu't-tehzib*, nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut 1994, I, s. 461.

⁵¹ 2005 yılı Temmuz'unda Dımaşk'a yaptığımız ziyarette Bilâl'in mezarını görme fırsatımız oldu.

⁵² İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 106

⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 487.

mescidinin⁵⁴ müezzini olarak tayin etmiştir. Resûlullah onun başını meshetmiş, ona hayır duada bulunmuştur. O, Hz. Ebû Bekir zamanında da Kubâ'da müezzinlik yapmıştır.⁵⁵ Hz. Ömer halife olunca, onu Medine'ye getirtmiş ve Mescid-i Nebevî'nin müezzinliğini ona tevdi etmiştir.⁵⁶ Sa'd için "Hz. Bilâl'in halifesi" de denmiştir. Çünkü Bilâl'in olmadığı zamanlarda, Sa'd müezzinlik yapmıştır. Bilâl, Hz. Ömer zamanında Şam'a yerleşince Medine'de Mescid-i Nebevî'deki müezzinlik görevi Sa'd tarafından yürütülmüştür. O, Bilâl Medine'den ayrılmadan önce buraya gelip yerleşmiştir. Medine'ye yerleşmesi Hz. Ebû Bekir'in emriyle olmuştur.⁵⁷ İbn Sa'd'ın, "Sa'd, Hz. Ebû Bekir ve Ömer zamanında Medine'de müezzinlik yaptı"⁵⁸ şeklinde aktardığı rivayet, Sa'd'ın, daha önce Medine'de bulunan Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm'la beraber Mescid-i Nebevî'de müezzinlik yaptığını göstermektedir. Fakat bir müddet sonra Bilâl Şam'a yerleşmiş ve müezzinlik görevi İbn Ümmü Mektûm ve Sa'd tarafından yürütülmüştür. Bu rivayet bizi Bilâl, İbn Ümmü Mektûm ve Sa'd üçlüsü içinde Bilâl'in baş müezzin olduğu sonucuna götürmektedir. Bilâl Medine'den ayrılınca bu sefer baş müezzinlik Sa'd'a kalmıştır. İkinci müezzin ise İbn Ümmü Mektûm olmuştur.

Sa'd, hadis rivayet etmiş bir sahâbîdir.⁵⁹ Vefat tarihi belirtilmemekle beraber, Emevîlerin Irak valisi Haccac b. Yusuf zamanına kadar (ö. 95/714) yaşadığı bilinmektedir.⁶⁰ Mescid-i Nebevî'nin müezzinliğini ondan sonra çocukları devam ettirmişlerdir.⁶¹

Beytullah'ın Müezzini Ebû Mahzûre el-Cumahî

Resûlullah'ın Ka'be'nin müezzinliğine tayin ettiği Ebû Mahzûre el-Cumahî'den kaynaklarımız, "Ebû Mahzûre el-müezzin" şeklinde

⁵⁴ Nitekim Hz. Peygamber, hicreti sırasında Kubâ'da bir mescid inşa etmiş ve orada namaz kılmıştı. Bu, müslümanların yeryüzünde inşa ettikleri ilk mesciddi. Allah Teâla bu mescidi övmüş ve temelini takva üzerine bina edildiğini inzal buyurmuştur. Bk. (Tevbe 9/8). Hz. Peygamber, Medine'ye ulaştığında kendisine nisbetle "Mescid-i Nebevî" olarak isimlendirilen mescidini inşa etmişti. Bk. İbn Hişâm, *es-Sîre*, s.111, 114; Müslim, *Mesâcid*, 9.

⁵⁵ İbn Sa'da, *Tabakât*, V, 106; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 440.

⁵⁶ İbn Sa'da, *Tabakât*, V, 107. İbn Sa'd (ö. 230/844) kendi zamanında dahi Mescid-i Nebevî'de Sa'd el-Kurezi'nin soyundan gelenlerin müezzinlik yapmaya devam ettiklerini haber vermiştir. Bu da onların iki asrı aşkın bir süreden beri bu görevi halen yürütmekte olduklarını göstermektedir.

⁵⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 487.

⁵⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 107

⁵⁹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 441; İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 1549.

⁶⁰ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 441.

⁶¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 487.

bahsetmektedir.⁶² Asıl adının Semure b. Mi'yer,⁶³ Evs b. Mi'yer,⁶⁴ Mi'yer b. Muhayriz ya da Selman olduğu belirtilmiştir. Evs kabilesindedir.⁶⁵

Ebû Mahzûre, Müslüman oluşunu ve Beytullah'a müezzin olarak tayin edilmesini şöyle anlatıyor: "Resûlullah, Huneyn'den dönünce bizler on kişilik bir grup olarak Mekke'den çıkıp Müslümanlara doğru hareket ettik. Grup içinde ben onuncu kişiydim. Onları namaz için ezan okurken işittik. Biz de kalkıp ezan okuyup onlarla alay ettik. Bunun üzerine Resûlullah, "Şunlar içinde güzel sesli bir insanın ezan okumasını işittim" dedi ve sonra da bizi yanına çağırdı. Biz de gelip birer birer ezan okuduk. Ben ezan okuyanların sonuncuları idim. Ezanı bitirdiğimde, "Gel" dedi ve beni yanına oturttu. Yanına oturduğumda saçlarımın ön kısmını eliyle mesh etti ve üzerime üç defa, "(Allah'ım) mübarek kıl" şeklinde dua etti. Sonra bana, "Git ve Beyt-i Haram'da ezan oku" dedi. Ben de "Nasıl ya Resûlallah!" diye sorduğumda bana önce ezanı ardından da kameti öğretti."⁶⁶ İbn Sa'd'da kısa bir şekilde verilen bir rivayette ise Ebû Mahzûre'nin Mekke'nin fethi gününde Resûlullah'ın yanına gittiği ve "Ya Resûlallah, senin için müezzinlik edeyim mi?" diye sorduğu, Resûlullah'ın da onun bu talebini kabul ettiği şeklinde bir rivayet mevcuttur.⁶⁷ Burada üzerinde durmamız gereken husus o anda daha Ebû Mahzûre'nin Müslüman olmadığıdır. Resûlullah, Müslüman olmamış birine ezan vesilesiyle farklı yaklaşmış, ezanı aracı kılarak, Müslümanlarla alay etmek isteyen bir müşriğe bizzat ezan okutmuş ve neticede kendi huzurunda İslam'a girmesini sağlamıştır.⁶⁸ Daha sonra da onu Beytullah'a müezzin tayin etmiştir. İbn Sa'd'da yer alan bir rivayette ise onun Mekke'de Müslüman olduğu bildirilmiştir.⁶⁹ Fakat onun Mekke'nin fethi gününde Müslüman olmadığı, o sırada Resûlullah ve onun sahâbileriyle alay etme şeklindeki isteklerinden anlaşılmaktadır. İbn Sa'd'da geçen bir ifade ise bu hususu destekler mahiyettedir. İfadeye göre Resûlullah onu yanına çağırdığında Ebû

⁶² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273; İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 1541.

⁶³ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273,

⁶⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 113.

⁶⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273.

⁶⁶ Resûlullah Ebu Mahzûre'ye de bugün okuduğumuz şekliyle ezan ve kameti öğretmiştir. İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 114. el-İsbehani, Ebu'l-Kasım, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Muhammed Haddad, Daru Taybe, Riyad, 1409, s.179.

⁶⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 11.

⁶⁸ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 442.

⁶⁹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 11.

Mahzûre içinden "O anda Resûlullah'tan daha kötü gördüğüm bir şey yoktu" şeklinde bir düşünceyi söylemiş olmasıdır.⁷⁰

Ebû Mahzûre'nin Mekke'nin fethinde Müslüman olduğu şeklindeki rivayete⁷¹ temkinli yaklaşmak gerekir. Çünkü Resûlullah'ın huzurunda Huneyn savaşı dönüşünde Müslüman olduğunu belirten çok sayıda rivayet bulunmaktadır.⁷² Ayrıca Huneyn'de Resûlullah'a karşı, içinde kötülük hissini bulanması Mekke'nin fethi sırasında Müslüman olmadığını göstermektedir.

Ebû Mahzûre'nin Resûlullah'ın huzurunda ezanı okuduktan sonra ona karşı nasıl bir tutum takındığı hususunda bir rivayet daha bulunmaktadır. Bu rivayete göre Resûlullah, Ebû Mahzûre'ye içinde bir miktar gümüş bulunan bir kese vermiştir. Ardından da onun saçının ön kısmını meshetmesi bilgisine yer verilmiştir. Ebû Mahzûre, hayatının sonuna dek saçının ön kısmını "Resûlullah'ın eli değdi" diye tıraş etmemiştir.⁷³ Rivayetin devamında Mekke'de müezzinlik yapma arzusu, onun bizzat, "Ya Resûlallah! Bana Mekke'de ezan okumayı emret" şeklindeki ifadesinden anlaşılmaktadır.⁷⁴ Burada ortaya çıkan husus her halûkarda Resûlullah'ın ona bu işi yapması için emir vermiş olmasıdır.

Resûlullah, ona da ezan sözlerini tekrarlayarak öğretmiştir.⁷⁵ el-İsabe'de öğretme işinin Ci'rane'de gerçekleştiği belirtilmiştir.⁷⁶ İbnü'l-Esîr, Resûlullah'ın onun sesini beğendiği bilgisine yer vermiştir. Buna göre onun, yanına gelmesini emretmiş, o da gelip o esnada İslam'a girmiş ve akabinde Ka'be'ye müezzin olarak tayin edilmiştir. Rivayetlerde bu hadisenin Resûlullah'ın Huneyn'den döndüğü sırada gerçekleştiği bilgisi mevcuttur.⁷⁷ Bu hususla ilgili olarak, Resûlullah'ın onu yanına oturttuğu ve ona ezanı bugünkü şekliyle kelime kelime öğrettiği aktarılmıştır.⁷⁸ Bir rivayette, onun, insanların en güzel seslisi olduğu belirtilmiştir.⁷⁹ Mekke'nin fethinden sonra gerçekleşen bu tayinle o, Beytullah'ın müezzini olmuştur.

Görüldüğü üzere, Ebû Mahzûre de Hz. Bilâl gibi, Resûlullah tarafından müezzinliğe atanmış bir sahâbîdir. Resûlullah onu, bu işe tayin

⁷⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 114.

⁷¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 11.

⁷² İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 116; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 442; İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 1549.

⁷³ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 116.

⁷⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 115.

⁷⁵ el-İsbehani, *Detailü'n-Nübüvve*, s.179.

⁷⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 1549.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273

⁷⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 274

⁷⁹ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273

edince, Ebu Mahzûre'nin ifadesine göre içinde ona karşı hissettiği kötülük tamamen yok olup gitmiş ve kötü hisleri bu anda tümüyle Resûlullah sevgisine dönüşmüştür. Ebû Mahzûre, o günden itibaren Mekke'de ezan okumaya başlamış ve bunu hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir.⁸⁰ Resûlullah'la arasında geçen bir konuşmada Ebû Mahzûre, kimlerin ilkin cennete gireceğini sormuş, Resûlullah, peygamberlerin gireceğini söyleyince bu soruyu tekrar sormuş, bunun üzerine Resûlullah, ikinci sıraya şehitleri sonra da Ka'be'nin müezzinini yerleştirmiştir. Daha sonrasına da Beyt-i Makdis'in, peşinden Mescid-i Nebvî'nin müezzinlerinin ardında da amellerine göre diğer müezzinlerin cennete gireceğini haber vermiştir.⁸¹

Resûlullah'tan ezan okuma emrini alan Ebû Mahzûre, Mekke'ye gelince, Hz. Peygamber'in Mekke'ye atadığı vali olan Attab b. Esîd'e uğramış⁸² ve bunu da muhtemelen Resûlullah tarafından böyle bir işle görevlendirildiği haberini vermek için yapmıştır.

İbn Sa'd'da onun Medine'de Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm ile beraber müezzinlik yaptığını gösteren rivayete, diğer kaynaklarda rastlayamadık. Rivayet şu şekildedir: "Resûlullah'ın üç müezzini vardı, Bunlar Bilâl, Ebû Mahzûre ve Amr İbn Ümmi Mektûm idi. Bilâl olmayınca Ebû Mahzûre, o da olmayınca Abdullah İbn Ümmü Mektûm müezzinlik yapardı."⁸³ Fakat rivayetlerin çoğu Ebû Mahzûre'nin Mekke'nin fethinden hemen sonra Müslüman olduğunu ve ardından Hz. Peygamber tarafından Mekke'ye müezzin olarak tayin edildiğini bildirmektedir.⁸⁴ Dolayısıyla, onun, Medine'de müezzinlik yaptığını söylemek zor gözükmektedir. O halde, "Ebû Mahzûre, Mekke'nin fethinden hemen sonra İslam'a girmiş ve ancak bu dönemden sonra Ka'be'ye müezzin olarak tayin edilmiştir." demek mümkündür. Ayrıca İbnü'l-Esir ve İbn Hacer'in eserlerinde bu bilgiye yer vermemesi, bizi, onun Medine'de müezzinlik yapmadığı sonucuna götürmektedir.

Ebû Mahzûre'nin sesinin gür olduğuyla alakalı bazı rivayetler bulunmaktadır. Hz. Ömer onu bir defasında ezan okurken gördüğünde, kendisine, "Neredeyse göbeğin çatlayacak" demişti.⁸⁵ Bu durum onun gür bir sesle en üst perdeden⁸⁶ ezan okuduğunu göstermektedir. İbn Sa'd'da bu

⁸⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 115

⁸¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 116.

⁸² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 274.

⁸³ İbn Sa'da, *Tabakât*, III, 215

⁸⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 113; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 1549.

⁸⁵ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273

⁸⁶ Ses perdesi, sesin alçak ya da yüksek olması durumudur. <http://sesperdesi.nedir.com/> (erişim tarihi: 08/04/2014).

rivayet biraz daha detaylı olarak verilir. Hz. Ömer'in halifeliği sırasında Mekke'ye uğradığı, Ebû Mahzûre'nin ezanını işittiği sırada ona, sesinin çok yüksek çıktığını söylediği ve "(Böyle yaparak) göbeğini çatlatmaktan korkmuyor musun?" dediği rivayet edilir. Ebû Mahzûre onun bu sözüne cevaben, "Ey Mü'minlerin Emiri! Sana sesimi işittirmek istedim" cevabını vermiştir.⁸⁷

Ebû Mahzûre, Beytullah'ı tavaf ederken insanları tehlil ve tekbir getirmeleri için teşvikte bulunmuştur. Onun, "Ey insanlar, ey hacılar tekbir getirin, tehlil getirin!" dediği ve bunu duyanların tekbir ve tehlil getirmeye başladıkları bilinmektedir.⁸⁸

Ebû Mahzûre Mekke'de 59/679 veya 60/680 senesinde vefat etmiştir.⁸⁹ O, hicret etmemiştir ve vefatına kadar Mekke'de kalmıştır.⁹⁰ Vefatından sonra Beyt-i Haram'ın müezzinliği oğulları tarafından yürütülmüştür.⁹¹

Resûlullah'ın Müezzini ve Namaz İmamlığında Vekili Abdullah İbn Ümmü Mektûm

Abdullah İbn Ümmü Mektûm ismi Amr olarak da rivayet edilmiştir. Annesi Hz. Peygamber'in eşlerinden Hz. Hatice'nin akrabasıdır.⁹² Abdullah ismini ona, Hz. Peygamber vermiştir. Hakkında Abese suresinin ilk ayetleri nazil olmuş bir sahâbîdir. Mekke'de İslâm'a ilk girenlerden olup,⁹³ ayrıca Mus'ab b. Ümeyr'den sonra Medine'ye ilk hicret eden sahâbîdir ve o da Mus'ab'la beraber Medine halkına Kur'ân okumuştur.⁹⁴

O, Mescid-i Nebevi'deki müezzinliğinin yanı sıra Resûlullah'a namaz vekilliği etmekle de meşhurdur. Onun hakkında "Hz. Peygamber (s.a.v) onu bütün gazvelerinde Medine'de namaz kıldırması için yerine vekil bıraktı" denilmiştir.⁹⁵ Böylece Hz. Peygamber'e müezzin olma payesinin yanı sıra ona

⁸⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 117.

⁸⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 118.

⁸⁹ İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 273; Diyarbekri, *Tarih*, II, 296.

⁹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 1549.

⁹¹ İbn Sa'd'ın "Onun soyundan gelenler günümüzde de bu işi devam ettirmektedirler" ifadesinden bu işin onun yaşadığı döneme kadar devam ettiğini göstermektedir ki bu dönem İbn Sa'd'ın vefat ettiği yıl olan hicri 230 yılı civarı demektir. İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 118, VIII, 12, XI, 11; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VI, 274.

⁹² İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 191.

⁹³ Ebû Nuaym, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2007, II, 4. İbn Hacer, *el-İsâbe* s. 1000.

⁹⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 192.

⁹⁵ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 191, İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 999.

vekil olma gibi önemli bir göreve de nail olmuştur. Onun Hz. Peygamber'e vekaletiyle ilgili olarak şu bilgilere de rastlamaktayız: "Hz. Peygamber onu on iki kez yerine vekil bırakmıştır. Görevlendirmeler; Ebvâ, Buvat, Zû'l-Üşeyre, Kürz b. Cabir gazvesi, Sevîk, Gatafan, Uhud, Hamrâu'l-Esed, Necran, Zatû'r-Rika', Veda hacı ve Bedir savaşı sırasında olmuştur."⁹⁶ Vâkîdî, onun Hz. Peygamber'e on kez vekalet ettiğini bildirmiştir.⁹⁷

Hz. Peygamber Bedir savaşına giderken Rahva⁹⁸ denen mevkiye varınca sahâbeden Ebû Lübâbe'yi ordudan ayırmış ve vekaleti ona vermiştir. Onun Medine'ye gönderilmesiyle namaz imamlığı Abdullah İbn Ümmi Mektûm'da, şehrin idaresi ise Ebû Lübâbe'de kalmıştır.⁹⁹ Hz. Peygamber'e çokça vekalet etmesinden ötürü İbn Hacer onun hakkında, "Ondan daha fazla Hz. Peygamber'e vekalet eden kimse olmadı."¹⁰⁰ demiştir. Uhud'da da böyle olmuştur. İbn Hişam, onun, Uhud savaşı öncesinde Hz. Peygamber tarafından vekil tayin edildiğini bildirirken, "İnsanlara namaz kıldırması için Abdullah İbn Ümmi Mektûm'u tayin etti" diyerek bu tayinin namaz imamlığı için olduğuna işaret etmiştir.¹⁰¹

Abdullah İbn Ümmi Mektûm, Hicaz bölgesi içinde yer alan Buhran mevkiinde Benû Süleym kabilesine karşı gerçekleştirilen Fer' gazvesinde de vekil olarak bırakılmıştır.¹⁰²

Bunlardan başka Hamrâu'l-Esed gazvesi,¹⁰³ Nadiroğulları gazvesi, Hudeybiye musalahası, Mekke'nin fethi¹⁰⁴ ve Gâbe gazvelerinde de namaz kıldırması için Medine'de bırakılmıştır.¹⁰⁵

Bazı gazvelerde Medine'de bırakılan kimse olarak sadece İbn Ümmi Mektûm'un adının zikredilmesi, bu gazveler esnasında onun hem idari vekalet hem de namaz kıldırma vekaletini almış olduğunu göstermektedir. Kaynaklarımızda bu gazvelerin Hendek,¹⁰⁶ Benû Kureyza,¹⁰⁷ Benû Lihyân¹⁰⁸ ve Gatafan'a karşı yapılan Zû Küdr¹⁰⁹ gazveleri olduğu bilgisi mevcuttur.

⁹⁶ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 191, 195; İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 999.

⁹⁷ Vâkîdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-megâzi*, nşr. Marsden Cons, Beyrût: Alemü'l-Kütüb 1984, s. 43.

⁹⁸ Taif yolu üzerinde bir mevkidir. Yakût, *Mu'cem*, III, 108.

⁹⁹ İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 319; İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 1000.

¹⁰⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, s. 999-1000.

¹⁰¹ İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 413.

¹⁰² İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 32; Vâkîdî, *Meğazi* s. 43; İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 402.

¹⁰³ Vâkîdî, *Meğazi*, s. 43.

¹⁰⁴ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 54, 124; Vâkîdî, *Meğazi*, s. 43.

¹⁰⁵ Vâkîdî, *Meğazi*, s. 43.

¹⁰⁶ İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 498.

¹⁰⁷ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 70; Vâkîdî, *Meğazi*, s. 43; İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 505.

Onun hakkında "Medine'de Bilâl'le beraber Hz. Peygamber'e müezzinlik ederdi" şeklinde bir rivayet bulunmaktadır.¹¹⁰ Buna göre "Hz. Peygamber tarafından aynı anda Mescid-i Nebevî'de birden fazla müezzin görevlendirmiştir." demek mümkündür. Bazen Bilâl ezan okur İbn Ümmi Mektûm kamet eder, bazen de İbn Ümmi Mektûm ezan okur Bilâl kamet ederdi. A'ma olduğundan sabah namazının vaktinin girdiğini anlayamadığı içindir ki vakit girince ona haber verilir ve o da ezanı okurdu.¹¹¹

Her iki gözünden ama olup Hz. Peygamber'e hem müezzinlik yapan hem de zaman zaman vekalet eden İbn Ümmi Mektûm'un bu özü sebebiyle Medine'de bırakıldığı bilinmektedir.¹¹² Çünkü a'ma birinin savaşa götürülmesi tabii olarak söz konusu değildir. Aksi takdirde bu kadar fazla namaz imamlığı vekaleti alması mümkün olmayabilirdi. Hz. Peygamber zamanındanki gazvelere iştirak ettiğine dair hakkında bir bilgiye sahip olmadığımız Abdullah İbn Ümmi Mektûm Sasanilerle yapılan Kadisiye savaşına iştirak etmiş ve Hz. Ömer zamanında Medine'de vefat etmiştir.¹¹³

Sonuç

Saadet asrının bu dört sahâbisi, sesleriyle İslâm'a hizmet ettiler. Hayatları boyunca tevhid, nübüvvet ve kurtuluş çağrısını içeren ezanı okumayı mukaddes bir görev kabul ettiler. Bunlardan Bilâl ve Sa'd, azadlı birer köleydiler ve İslam sayesinde Hz. Peygamber'in müezzini olma gibi yüksek bir payeye erişmişlerdir.

Resûlullah'ın Mekke ve Medine müezzinleri farklı olmuştur. Mescid-i Nebevî'de Resûlullah'ın ilk müezzini olan Bilâl, Resûlullah'ın vefatından sonra Medine'de durmak istemedi ve Allah yolunda cihada iştirak etmeyi arzu etti. Bu arzusunu; ancak Hz. Ömer zamanında gerçekleştirebildi ve Medine'den ayrıldı. Şam'a yerleşti ve Medine'ye bir daha dönmedi. Onun Medine hayatından sonra müezzinlik yaptığına dair herhangi bir kayıt yoktur.

Abdullah İbn Ümmü Mektûm da Bilâl gibi İslam'ın ilk yıllarında Müslüman olmuş ve sesiyle İslam'a hizmet etmiştir. Medine'ye geldiğinde ise ensara Kur'ân okumuştur. Daha çok Hz. Peygamber'e namaz için vekalet

¹⁰⁸ İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 74; İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 531.

¹⁰⁹ Vâkıdî, *Meğazi*, s. 43; İbn Hişam, *es-Sîre*, s. 534.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 191

¹¹¹ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 193.

¹¹² Abdullah Aydın, "İbn Ümmü Mektûm" *DİA*, XX, 434.

¹¹³ İbn Sa'd, *Tabakât*, IV, 198.

etiğinden bu yönüyle meşhur olmuştur. Aynı zamanda Mescid-i Nebevî'nin müezzin olma gibi bir payeye de erişmiştir.

Sa'd b. Âiz de sesiyle bu dine hizmet etmiş ve Medine'ye yakın bir mesafede bulunan Kubâ Mescidi'nin imamı olarak tanınmıştır. Hayatı hakkında fazla bir malumat bulunmayan bu sahâbî, Kubâ'da uzun süre bu işi yapmış, daha sonra Hz. Ebû Bekir tarafından Medine'ye getirtilmiş ve hayatının sonuna kadar burada müezzinlik yapmıştır.

Ebû Mahzûre de uzun bir dönem müezzinlik yapan sahâbîlerdendir. Ka'be'nin müezzini olarak meşhur olan bu sahâbî hayatının sonuna dek bu işi yapmıştır. Mekke'nin müezzini hep o olmuştur. Diğer müezzinlerden farkı Mekke'nin fethi gibi geç bir dönemde Müslüman olması ve ancak bundan sonra müezzinliğe tayin edilmiş olmasıdır.

Her dört sahâbî de "kurtuluşa çağrı" olarak bilinen salih bir ameli hayatlarının bir parçası haline getirerek tanındılar. Bu işi Resûlullah'tan bir emir olarak ve severek yaptılar. Bu sahâbîlerin seslerinin güzel ve gür olduğu Resûlullah tarafından biliniyordu.

Hz. Peygamber Bilâl'e ve Ebû Mahzûre'ye ezan sözlerini bizzat öğretmiştir. Diğer iki sahâbîye bu sözleri öğrettiğine dair herhangi bir rivayet yoktur.

Bilâl, Abdullah İbn Ümmü Mektûm ve Sa'd aynı anda Mescid-i Nebevî'de müezzinlik yapmışlardır. Bilâl ve İbn Ümmü Mektûm baştan beri Medine'de ikamet ediyorlardı. Resûlullah'ın vefatından sonra Hz. Ebû Bekir, Sa'd'ı Kubâ Mescid'inden Mescid-i Nebevî'ye nakletti. Bu dönemden itibaren her üç sahâbî de aynı anda Mescid-i Nebevî'de müezzinlik yaptı.

Resûlullah zamanında Bilâl yaklaşık dokuz yıl kadar, Hz. Ebû Bekir zamanında da iki yıl, bir müddet de Hz. Ömer zamanında Medine'de müezzinlik yaptı. Buna göre en az on bir yıl Mescid-i Nebevî'nin müezzinliğini yapmıştır. Abdullah İbn Ümmü Mektûm'un müezzinliği de Hz. Ömer zamanına kadar sürmüştür. Buna göre onun da müezzinlik süresi on yıldan fazladır. Sa'd el-Kurezi'nin uzun süre müezzinlik yaptığı anlaşılmaktadır. Haccac'ın valiliği döneminde vefat etmiştir. Haccac'ın valiliğinin ilk yıllarını hicri 75 yılı ve sonrası olarak aldığımızda, onun, hicretin ilk yıllarından başlayarak hicri 75'lere kadar müezzinlik yaptığını söyleyebiliriz. O, bu tarihten sonra da vefat etmiş olabilir. Çünkü onun Haccac'ın yirmi yıl süren valiliği zamanında vefat ettiği bilinmektedir. Ebu Mahzûre ise hicri 60 senesinde vefat etmiştir. Buna göre en uzun yaşayan ve haliyle en fazla müezzinlik yapan sahabînin Sa'd el-Kurezi olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Abdullah Aydınli, "İbn Ümmü Mektûm" *DİA*, XX, İstanbul, s. 434.
- Bekrî, Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdulaziz el-Endelûsî, *Mu'cemü mesta'cem min esmâi'l-bilâd ve'l-mevâzi'*, I-V, nşr: Cemal Talbe, Beyrut: 1998.
- Buhârî, *Sahih*, I-VIII, İstanbul: Çağrı yayınları 1992.
- Dahlân, Ahmed b. Zeynî eş-Şafiî, *el-Fütûhâtu'l-İslâmîyye*, Kahire: Müessesetü'l-Halebî 1968.
- Diyyarbekri, Hüseyin b. Muhammed, *Tarihu'l-hamis fi ahvali enfesi'n-nefis*, I-II, Daru Sadır, Beyrut thz.
- Ebû Davud, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen*, I-V, İstanbul: Çağrı Yayınları 1992.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-İsbehanî, *Hilyetu'l-evliyâ ve tabakâtü'l-esfiyâ*, I-IV Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 2007.
- el-Ârif, Ârif, *el-Mufasssal fi tarihi'l-Kudüs*, Beyrut: el-Müessesetü'l-Arabiyye 2005.
- el-İsbehani, Ebu'l-Kasım, *Delâilü'n-Nübüvve*, thk. Muhammed Muhammed Haddad, Daru Taybe, Riyad, 1409.
- Fayda, Mustafa, "Bilâl-i Habeşî," *DİA*, İstanbul, 152-3.
- Halife b. Hayyât, *Tabakât*, I-II, nşr. Süheyl Zekkar, Dımaşk: Vezaretü's-Sekafe 1996.
-, *Tarih*, nşr. Mustafa Necib Fevvez-Hikmet Fevvez, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1995.
- Hammâş, Necde, *eş-Şâm fi sadri'l-İslâm*, Dımaşk: Daru Tallas, 1987.
- el-Hamevî, Yakût b. Abdullah, *Mu'cemü'l-büldan*, I-V, nşr. Ferid Abdulaziz el-Cündî, Beyrut thz.
- Havlânî, Kadı Abdulcebbar, *Tarihu Dârâyâ ve men nezele biha mine's-sahâbeti ve't-tabûin*, nşr. Said el-Agânî, Dımaşk: Matbaatu't-Terakkî 1900.
- İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Ali b. Hasan, *Tarihu medineti Dımaşk*, I-LXXX, nşr. Muhibbuddin Ebû Saîd Ömer b. Garame el-Amravî, Beyrut: Daru'l-Fikr 1995-1998.
- İbn Hacer, Şihabuddin Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali el-Askalânî, *el-İsâbe fi temyizi's-sahâbe*, Lübnan: Beytu'l-Efkari'd-Devliyye: 2004.
-, *Tehzibu't-tehzib*, nşr. Mustafa Abdulkadir Atâ, Beyrut 1994.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdulmelik, *es-Sîretü'n-nebevîyye*, Beyrut: Müessesetü'l-Maarif, thz.
- İbn Sa'd, Muhammed, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, I-IX, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut: 1968.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebu'l-Ferec, *Sifâtü's-safve*, I-IV, nşr. Mahmud Fahûrî, Beyrut: Daru'l-Maarif 1979.
- İbnü'l-Esir, İzzüddin, *el-Kâmil fi't-tarih*, I-XIII, nşr. C. J. Tonberg, Beyrut: 1979.
-, *Üsdü'l-gâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, I-VII, byy. 1970
- İbn Habib, Muhammed b. Ümeyye b. Amr el-Haşimi, *Munammak fi ahbari Kureys*, thk. Hurşid Ahmed Faruk, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1985.

İbnü'l-İmad, Şihabuddin Ebu'l-Felah Abdurrahman b. Ahmed, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbari men zeheb*, nşr. Abdulkadir el-Arnâût-Mahmûd el-Arnâût, I-X, Beyrut: Daru İbn Kesir 1986.

İbn Kesir, Ebu'l-Fida, İsmail, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, I-XV, thk. Mustafa Seyyid Muhammed v.dğr., Müessesetü Kurtuba, Kahire 2000.

Koca, Fatih, "Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Müezzinleri", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52:2(2011).

Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *Sahih*, I-III, nşr. Muhammed Fuâd Abdülhakî, İstanbul: 1992.

es-Süheylî, Ebu'l-Kasım Abdurrahman b. Abdullah b. Ahmed *er-Ravdu'l-Ünf*, I-VII, thk. Amr Abdusselam Sülâmî, Daru'l-İhya, Beyrut, 2000.

Taberî, Muhammed b. Cerir, *Tarihu'r-rusul ve'l-mülûk*, I-V, Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1987.

....., *Câmiü'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, I-XXVI, thk. Mahmud Muhammed Şakir, Mektebetü İbn Teymiye, Kahire, thz.

Vâkidî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-megâzî*, nşr. Marsden Cons, Beyrût: Alemü'l-Kütüb 1984.